

Ключевые слова: полная глагольность текста, перфектность, инфинитивность, модальность, функциональность перфектности.

УДК 81.111'42-13:821.111(73)-12.09

Олена Мороз
(Херсон)

ТОНАЛЬНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ: ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається онтологічний аспект такої властивості поетичного тексту як тональність. Зроблено спробу проаналізувати наявні в науковій літературі підходи до визначення тональності художніх творів взагалі та поетичних зокрема, розглянуто способи тлумачення тональності художнього твору з позицій літературознавства, мовознавства, а саме з позицій функціонально-стилістичного та комунікативно-прагматичного підходу, а також з позицій когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики. Виявлено, що саме лінгвокогнітивний підхід до аналізу тональності поетичних текстів є найбільш продуктивним, оскільки він дозволяє розглядати поетичний текст з точки зору триєдності автор – текст – читач. Стверджується, що визначення різновиду тональності, властивого тому чи тому поетичному тексту, є можливим завдяки прототиповому прочитанню.

Ключові слова: тональність, прототипове прочитання, когнітивний аспект інтерпретації, емоційний резонанс, концептуалізація.

Найсучаснішим напрямом лінгвістичних знань є когнітивна парадигма, в рамках якої особлива увага приділяється поетичному тексту. Важливим зрушенням лінгвістики цього напрямку є її звернення не до тексту як окремого незалежного продукту, а до його інтерпретації з позицій адресанта та адресата. З позицій когнітивного підходу мову розуміють як основний засіб вираження знань про навколишній світ, а художній твір сприймається як складний знак, що відображує переломлене крізь художню свідомість знання письменника про дійсність (Воробйова О.П., Маслова В.А., Кубрякова О.С.). Читач зі свого боку має змогу порівнювати картину світу автора зі своєю власною, унаслідок чого його знання про дійсність можуть підтверджуватись, доповнюватись або змінюватись.

Використання термінологічного апарату музикознавства при вивченні творів художньої літератури має давню традицію, оскільки музичні та художні твори характеризуються спільними ознаками [5, с. 185; 10, с. 89]. Так само, як і витвори музичного мистецтва, художній текст має за основну мету пробуджувати в читача емоції та відчуття. М.М. Бахтін зазначав, що “в різних сферах мовленнєвого спілкування експресивний момент має різне значення та різну ступінь сили, але він є скрізь: абсолютно нейтральне висловлювання неможливе” [1, с. 188].

Аспект впливу на читача відіграє особливу важливу роль у процесі сприйняття поетичних творів, оскільки поезія в цілому є описанням емоцій [12, с. 79], а поетичний твір розрахований не стільки на інформування читача, скільки на збудження його емоційної, чуттєвої сфери.

Найпоширенішого вжитку в лінгвістичних студіях при вивченні художнього твору знаходить музичний термін “тональність”. Погляди науковців на природу тональності художнього твору варіюються залежно від напрямку та підходу до її дослідження.

Метою статті є уточнення поняття тональності і визначення її як окремої категорії тексту. Досягнення визначеної мети передбачає розв’язання таких завдань:

- уточнити визначення тональності поетичного тексту;

- визначити різницю між тональністю та іншими категоріями і властивостями поетичного тексту;
- обґрунтувати принципову можливість встановлення різновиду тональності поетичного твору.

Об'єктом статті є текстова категорія тональності та її різновиди, а її предметом виступають характерні особливості цієї категорії, її відмінності від інших текстових категорій, та ті чинники, що впливають на визначення тональності під час інтерпретації художнього тексту читачем.

Аналітичний огляд наукового доробку з проблеми тональності показав, що термін «тональність» уживається багатьма дослідниками тексту в найширшому діапазоні його значення, а інколи навіть взагалі без будь-яких пояснень [4, с. 73; 8, с. 54]. Так, літературознавці вживають цей термін як похідний від «тон» і пропонують говорити про єдність *емоційного тону лірики*, натомість як інші пропонують називати панівний емоційний тон твору його *пафосом* [6, с. 64]. О.А. Галич визначає пафос як «тип емоційного світовідчуття, що окреслюється у творі й мотивує ідейну визначеність авторського ставлення до зображуваного, а також впливає на свідомість читача, спонукає його до співпереживання авторів або героїв». Таке визначення пафосу художнього твору робить його співзвучним категорії тональності, яка, на нашу думку, є панівним емоційним настроєм, що впливає на емоційні реакції читача під час інтерпретації літературного тексту. Однак, незважаючи на їх співзвучність, ці поняття вважаємо не тотожними одне одному. По-перше, виділення різних видів пафосу пропонується дослідниками на основі тих об'єктивних обставин, в яких повинен діяти головний герой твору, а також залежно від типу його особистісного «я» та його місця і ролі в суспільстві. По-друге, термін пафос має словникове визначення як «натхнення, пристрасне переживання душевного піднесення» [7, с. 541]. Спираючись на це визначення, ми пропонуємо вважати пафос гіперболізованим втіленням основного концепту художнього твору, засобом ідейного ствердження або заперечення характерів його героїв.

Розгляд тональності художніх творів з позицій *функціонально-стилістичного підходу* ґрунтується на тлумаченні цього поняття як сукупності певним чином організованих лексичних одиниць, запропонованому представниками формальної школи. Поділяючи думки Ю.М. Тинянова про те, що прямі лексичні значення слів не визначають внутрішню форму висловлювання в художніх творах, В.В. Виноградов пропонує звернути увагу на те, що предметні значення слів не можуть стати засобом вираження емоційного змісту. Однак, з метою ефективної реалізації естетичної функції художнього твору, яка в рамках функціонально-стилістичного підходу визнається основною, необхідним є не лише оперування набором стилістично маркованих одиниць, а й відповідна інтонаційна будова твору, його ритміко-синтаксична організація. Така специфічна інтонація передає експресивність художнього мовлення і створює його тональність [3, с. 91]. А, оскільки емоційна оцінка, вибір та розташування стилістичних засобів, ритміко-синтаксична будова твору належать авторові, то тональність реалізується на рівні авторської інтенції.

Подальші дослідження художніх творів уможливили визнання їх комунікативного призначення та прагматичної сутності. При цьому, основною метою художнього тексту взагалі, та поетичного зокрема, визнається емоційний та естетичний вплив на адресата. Такі зміни у розумінні основного призначення словесного мистецтва зумовили перегляд поглядів і на тональність, яка тлумачиться вже не як сукупність наявних у тексті стилістичних засобів, а як ефект, що виникає внаслідок їх функціонування у тексті. Тобто, тональність за такого підходу виступає в ролі своєрідного актуалізатора читачького сприйняття.

Важливим зрушенням у тлумаченні тональності вважаємо визнання її основою емоційно-експресивної оцінки зображуваного предмета або явища (на відміну від категорії модальності, основою якої є оцінка логічна) [9, с. 56]. Така оцінка сприяє привнесенню в текст ефекту «емоційного зараження» і спрямована на провокування відповідних емоцій

читача або ж (як мінімум) усвідомлення основної емоційної атмосфери поетичного твору, тобто його тональності.

У нашому дослідженні тональність тлумачимо як *властивість поетичних текстів* викликати емоційний резонанс у читача на основі наявних емоціогенних знань про світ, вписаної в словесну тканину твору програми його інтерпретації, яка базується на інтенціях автора виразити своє емоційно-оцінне ставлення до зображуваних подій, явищ, персонажів.

Для найбільш повного визначення суті тональності, з урахуванням триєдності автор – текст – читач та розкриття лінгвокогнітивних та лінгвостилістичних засобів її реалізації в американських поетичних творах ХХ століття вважаємо за необхідне залучення основних надбань когнітивної поетики. Представники когнітивної поетики підтримують традиційні погляди на суть будь-якого твору мистецтва, яка полягає не у результатах творчості, а в його переживанні, здатності збуджувати високі емоції. Саме почуття визнається мотиваційною силою (*motivating force*), що ініціює процес творення поезії. Особливо це стосується творів поетичних, невід’ємними властивостями яких вбачаються естетичність та емотивність [13, с. 63; 15, с. 4]. У рамках когнітивної поетики загальновизнаним є той факт, що поетичні твори передають не тільки значення та думки, вони також передають специфічні емоційні якості (*emotional qualities*), які сприймаються читачем [15] та створюють особливий ефект поезії (*the specific effect of poetry* – читай тональність) [там само, 281].

Отже, в руслі *когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики* тональність поетичного твору розглядається як певна емоційна атмосфера, що створюється автором поетичного тексту за допомогою різноманітних прийомів та упізнається читачами під час сприйняття тексту на основі протікання у їх свідомості когнітивних процесів (або їх модифікації, “відхилення”) [16].

Урозуміння важливої ролі когнітивних процесів та операції у визначенні тональності поетичних творів стало можливим завдяки визнанню єдності та взаємодії емоційної та когнітивної сфер [2, с. 52]. Когніція викликає емоції, тому що вона емоціогенна, а емоції впливають на когніцію, тому що втручаються (*interfere*) у всі рівні когнітивних процесів [11, с. 170].

Для визначення емоційного смислу та реалізації тональності кожного окремого поетичного твору необхідна як когнітивна, так і емоційна його інтерпретація. Когнітивний аспект інтерпретації ґрунтується на обробці читачем “логічного простору” текстової реальності, на знаннях учасників комунікації про світ взагалі та співвідноситься з розумінням читачем головної ідеї художнього тексту. На відміну від когнітивного, емоційний аспект інтерпретації співвідноситься з імовірним емоційним контактом автора та читача [4, с. 25] й ґрунтується на знаннях про людські емоції та прототипові ситуації, в рамках яких ці емоції можна змалювати.

Іншими словами, для того, щоб відчувати певну емоцію або зрозуміти, що є підґрунтям тієї чи іншої емоції в художньому тексті, читач повинен володіти знанням про те, що відчуває людина, яка знаходиться в певній ситуації, тобто читач повинен уміти оперувати конкретними концептами когнітивно-обґрунтованих (*cognitively based*) емоцій лінгвокультурного [17, с. 178-179] або універсального [14, с. 198] характеру.

Екстраполяція лінгвокогнітивної парадигми на художній текст взагалі та поетичний текст зокрема дозволяє розглянути питання про опредметнені в словесній тканині поетичного тексту емоціогенні знання та емоційний резонанс, який ці знання викликають у читача з точки зору особливостей когнітивних операцій, що їх здійснює людина при сприйнятті та інтерпретації поетичного твору. Автор концептуалізує своє емоційне ставлення до зображуваних ним подій, персонажів на основі когнітивних процесів аналогового або асоціативного осмислення явищ об’єктивної дійсності, створюючи тим самим схожість (*semblance*) з життям, що уможливорює розуміння емоційної атмосфери твору читачем. Парадоксальне осмислення автором предмета зображення зумовлює деформацію протікання когнітивних процесів читача, що сприяє створенню особливого бачення предмета, ефекту його естетичної та емотивної значущості [15, с. 281].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Работы 1920-х годов / М. М. Бахтин. – К. : Firm “Next”, 1994. – 383 с.
2. Белехова Л. І. Глосарій з когнітивної поетики / Л. І. Белехова. – Херсон : Айлант, 2004. – 124 с.
3. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / Брандес М. П. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высшая школа, 1990. – 320 с.
4. Гладь С.В. Эмотивность художественного текста: семантико-когнитивный аспект (на материале англоязычной прозы): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Гладь Светлана Викторовна. – К., 2000. – 223 с.
5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогрес, 2000. – 400 с.
6. Есин А. Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения / А. Б. Есин. – [3-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2000. – 248 с.
7. Літературознавчий словник-довідник [уклад. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І. та ін.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 1997. – 752 с.
8. Марчишина А.А. Функціонально-семантичні особливості дієслівних операторів гумористичної модальності (на матеріалі сучасної англomовної художньої прози) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / А.А. Марчишина. – К., 2005. – 196 арк.
9. Тагильцева Ю.Р. Субъективная модальность и тональность в политическом интернет-дискурсе: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Ю.Р. Тагильцева. – Екатеринбург, 2006. – 251 с.
10. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості / І. Я. Франко. – Львів : ЛДУ, 1961. – 86 с.
11. Danes F. Cognition and Emotion in Discourse Interaction: A Preliminary Survey of the Field // Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists / [eds. W. Bahner, J. Schildt, D. Viehweger] / F. Danes. – Berlin : Akademie Verlag, 1987. – P. 168–179.
12. Eliot T. S. The music of poetry // Twentieth Century poetry: Critical Essays and Documents / [Ed. by G. Martin, P. Furbank] / T. S. Eliot. – L. : The open University Press, 1975. – P. 79–86.
13. Jakobson R. Linguistics and poetics // Language in Literature / R. Jakobson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – P. 62–94.
14. Kovesces Z. Emotion Concepts / Kovesces Z. – N.Y. : Springer, 1990. – 412 p.
15. Tsur R. Towards a Theory of Cognitive Poetics / Tsur R. – Amsterdam : Elsevier Science Publishers, 1992. – 549 p.
16. Turner M. The Literary Mind: The Origin of Thought and Language / Turner M. – N.Y.; Oxford : Oxford University Press, 1998. – 187 p.
17. Wierzbicka A. Semantics. Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations / Wierzbicka A. – Oxford; N.Y. : Oxford University Press, 1992. – 487 p.

Olena Moroz

POETIC TONALITY: ONTOLOGICAL ASPECT

The article reveals the ontological aspect of such feature of poetry as tonality. The attempt is made to analyze available approaches to tonality explanation both on the basis of fiction and poetry. The article reviews literal, linguistic and cognitive approaches to tonality, specifically functional-stylistic and communicatively-pragmatic aspects of its realization. It is proved that only cognitive linguistics and cognitive poetics allow to take into consideration three main components of poetic text interpretation (author – text – reader) simultaneously. Thus, we conclude that lingvocognitive approach is the most efficient for tonality research. It is also stated that to define one of the tonality types in a piece of poetry is possible due to the prototypical reading. It means that for a reader to understand the grounds for this or that emotion he needs to be able to operate specific cognitively-based emotions of lingvocultural or universal emotions.

Key words: tonality, prototypical reading, cognitive aspect of interpretation, emotional resonance, conceptualization.

Елена Мороз

ТОНАЛЬНОСТЬ ПОЭТИЧЕСКОГО ТЕКСТА: ОНТОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассматривается онтологический аспект такого свойства поэтических текстов, как тональность. Осуществлена попытка проанализировать имеющиеся в научной литературе подходы к определению тональности художественных произведений в целом и

поэтических в частности, рассмотрены способы определения тональности художественного произведения с позиций литературоведения, языкознания, а именно в рамках функционально-стилистического и коммуникативно-прагматического подходов, а также с позиций когнитивной лингвистики и когнитивной поэтики. Установлено, что именно лингвокогнитивный подход к анализу тональности поэтических произведений является наиболее продуктивным, так как он позволяет рассматривать поэтический текст с точки зрения триединства автор – текст – читатель. Утверждается, что определение вида тональности того или другого стихотворения является возможным благодаря прототипичному прочтению.

Ключевые слова: тональность, прототипическое прочтение, когнитивный аспект интерпретации, эмоциональный резонанс, концептуализация.

УДК 811.133.1'36 (045)

Наталія Підгірна
(Київ)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПРЕСІЇ У СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті визначаються методи та прийоми вивчення засобів синтаксичної компресії у сучасному художньому тексті. Окреслюється, що лише комплексний підхід, що проявляється в одночасному дослідженні структурних та комунікативних характеристик компресивів, уможливує різноаспектне висвітлення особливостей засобів синтаксичної компресії у сучасному художньому тексті, відзначено, що вивчення синтаксичної компресії у структурно-семантичному аспекті є дуже перспективним, і пояснюється це тим, що у такому випадку компресивна конструкція розуміється як багатовимірна синтаксична одиниця і передбачається не тільки диференція аспектів дослідження, але й інтеграція.

Ключові слова: синтаксична компресія, методи та принципи, структурно-семантичний аспект, комунікативно-прагматичний підхід, художній текст.

Методика лінгвістичного аналізу – це правила та послідовність лінгвістичних прийомів, методів, що тісно пов'язані з аспектами наукового дослідження. Ефективність та успішність будь-якої лінгвістичної розвідки, достовірність та доведеність результатів дослідження залежить насамперед від правильного вибору методів, що є висхідним етапом наукової роботи. Питання про те, яким способом вивчати мовний матеріал, з чого почати дослідження, які етапи потрібно пройти, який об'єм матеріалу опрацювати, які аспекти, властивості та характеристики об'єкта слід проаналізувати завжди виникають на самому початку дослідження [13, с. 4]. Загалом, підбір методів та визначення методології відбувається відповідно до обраної мети та дослідницьких завдань. **Метою** ж нашого дослідження є виявлення особливостей синтаксичної компресії у структурно-семантичному та комунікативно-прагматичному аспектах. Ми, прагнучи різносторонньо розглянути явище синтаксичної компресії та адекватно окреслити комунікативно-прагматичні й структурно-семантичні рамки його функціонування у мовленні, опинилися перед проблемою визначення методів, які б уможливили ефективне досягнення поставленої цілі. Учені [8; 12; 11] єдині у тому, що жодна наукова робота не може реалізовуватися лише за одною єдиною методологічною схемою, оскільки необхідним є застосування різних прийомів

Принципи та методи аналізу різних сторін мови є надзвичайно різноманітними. А виділення того чи іншого аспекту вивчення лінгвістичного феномену відповідно визначає комплекс методів, що повинні бути застосовані у ході дослідження. Причому, сама мова визначається як складний та історично рухомий організм, що знаходить своє відображення у